

PARLEMENTAIRE
STUDIEN EN SCHETSEN.

DOOR

Mr. GROEN VAN PRINSTERER.

DERDE DEEL.

VI.

'S GRAVENHAGE,
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

1866.

I N H O U D.

Allerlei	Blz. 109
District Arnhem	„ 115
<i>Varia</i>	„ 121

ALLERLEI.

1. Wat of ik, door het bestrijden der hoofdgedachte van het Rapport van 27 September (inbreuk op *het prerogatief der Kroon*) bereikt heb?

Dit althans; dat een aanzienlijk deel der *christelijk-historische rigting* zal vrijgewaard blijven tegen

a. medepligtigheid aan ondank en ontrouw;

b. *coalitie* met de *conservatieven*, ter ontzieling van het constitutioneel Gouvernement, onder misbruik der Oranje-vlag.

Indien ik zelf, deels door gebrek aan kiezersoverleg, deels door de verontwaardiging mijner vrienden over mijn *revolutionair* bedrijf, uit de volksvertegenwoordiging geweerd word, zal mij deze terzijdestelling een zeer diepgevoelde en tevens zeer verdragelijke smart zijn.

Smartelijk, ja, zal het mij vallen. Omdat ik gewenscht zou hebben, in een toestand als deze, zelf te kunnen beslissen of ik, in het nederlandsche Parlement, zou beproeven een laatste getuigenis af te leggen voor de *christelijk-historische* politiek, die mij heilrijk voor Nederland toescheen.¹

Zeer verdragelijke smart evenwel.

Zou ik bestand zijn tegen debatten waarin hartstogte-

¹ Blz. 58.

lijkheid sterker dan redenering zijn zal? Vermeerdering van kracht erlangt men niet in dagen als ik thans doorleefd heb.

Is niet welligt, waar de drift oor en oog sluit voor de billijkste wenschen van eene aan het christelijk geloof getrouwe bevolking, de tijd van zwijgen, ook in het boek-vertrek, dáár?

Had ik, op staatsregtelijk terrein, in den strijd voor de traditiën van geloof en vrijheid (waardoor Nederland en Oranje, in de volkshistorie en in de wereldgeschiedenis, schittert met onvergankelijken luister) dikwerf noemenswaardigen bijval? Behoort het dan niet tot de eigenaardigheid mijner lotbedeeling, wat ik thans te gemoet zie; dat ik, door de averegtsche oranjegezindheid mijner uit onberadenheid en overijling verdwaalde, bijkans zou ik zeggen verdwaasde vrienden, als vijand van Oranje en als voorstander van ongeloof en revolutie, niet word toegelaten in de Kamer, omdat men, nu vooral, mannen van eenige trouw aan beginsels en van eenige vastheid van karakter verlangt?

2. *Individueel* hebben zeer velen zich tot mij gewend; maar zeer weinige *kiezers-vereenigingen* hebben mij geraadpleegd.

Daarom heb ik regt voor geene candidatuur aansprakelijk te worden gesteld dan die ik zelf openlijk heb ondersteund. Geen vertrouwelijk schrift of woord is mij ontvallen, dat niet met de door mij openbaar gemaakte wenken in overeenstemming zijn zou.

3. Zoo ligt kan men, in hartstogtelijkheid en overijling, vergeten dat, voor elk die op de kiezers invloed uitgeoefend

heeft, na den veldslag, de verantwoording van den aard der wapenen die hij gebruikt heeft, begint.

4. Een *éclatante neêrslag* kan winst zijn, indien, naar mate kalmer beschouwing mogelijk wordt, de bij de stembus verslagen rigting, of fractie eener rigting, aan christelijke en vaderlandsche beginselen getrouw, zegeviert door erkenning van haar zedelijke kracht.

5. Met het *Volksblad* ditmaal homogeen, zeg ik: „Het volgende oordeel van *de Arnhemsche Courant* verdient zeer de overweging.

„Het zou voor Nederland als een ongeluk moeten beschouwd worden, indien de kiezers deze gelegenheid ongebruikt lieten voorbijgaan om ook jong, nieuw en versch bloed in de Kamer te brengen. Aan cordate mannen heeft zij behoefte, evenzeer als aan nieuwe inzigten. De geest welke de Kamer in de laatste tijden kenmerkte, heeft haar overwigt zeer verzwakt en zelfs den grondslag van het constitutionele regeringstelsel wezentlijk ondermijnd. De Kamer vertoonde de ziekteverschijnselen van bloedarmoede. De geringste kwestieën en grieven werden als de gewichtigste staatszaken behandeld en de belangrijkste aangelegenheden bleven liggen, tot niet geringe teleurstelling van het publiek, hetwelk meer en meer ongeduldig begon te worden over den boom, die in stede van vruchten, slechts verdorde bladeren en doode takken afwierp. De nu ontbonden Kamer *vol mediocriteiten* werd elk jaar meer impopulair, maar het middel om nieuwe krachten daarin te brengen werd niet aangewend door het publiek, 't welk morde, lachte of spotte met de krakeelende Kamer.”

Opeenstapeling van verwijten tegen de Tweede Kamer

(om van de Eerste niet te spreken) valt ligt; maar een gewigtige vraag mag men niet voorbij zien: In hoever zijn deze zoo zeer berispelijke Staten-Generaal met de Natie homogeen? wordt misschien het verwijt tegen de Kamer een *nationaal zelfverwijt*?

Wie zou niet gaarne, na de Kamer vol *mediocriteiten*, uit de stembus van 30 October eene kamer vol *superioriteiten* te gemoet zien! vol *cordate* mannen, met *nieuwe* inzichten, nieuw en van *goede qualiteit*!

Een verrassend bewijs zou dit zijn dat Nederland in het bezit is van een te lang verborgen gebleven schat. Dat het gedeelte der Natie waaruit het stemgerechtigde volk kiest, over 't algemeen, door bekwaamheid en vaderlandsliefde, door godsvrucht, vrijheidszin, sympathie voor de regtnatige eischen van onze geestverwanten, met die billijkerwijs inpopulaire leden der Tweede Kamer een schitterend contrast maakt.

6. Het *Volksblad* voegt er bij:

„Tot dusver de *Arhemsche Courant*, die zeer zeker in de laatste woorden het gevoelen van zeer velen uitdrukt. Maar wat er nu aan te doen, dat de krakeelen ophouden? — Er is naar onze overtuiging geen andere uitweg — dan te kiezen, geene *partij-mannen*, die onvermijdelijk krakeelmannen zijn, maar *cordate* mannen, die Ja en Neen zeggen over elke zaak, naar hunne overtuiging, zonder bijoogmerken.”

De ijveraars tegen *partij-mannen* mogen zelf onder de felste *partij-mannen* worden gerangschikt. Ook door het vasthouden aan eene *partij-wet*, die tegen de gewetensvrijheid der Christenen, tegen regt voor allen gekant is. Eene *partij-wet*, die ook een Pierson, met zijn cerlijke

vrijmoedigheid, met zijn loffelijke verontwaardiging over het onrecht, onder de *mystificatiën* van het nederlandsche liberalisme heeft gerangschikt.

7. Het *Volksblad* van 25 October, het laatste nummer vóór de verkiezingen, prijkt, geheel vooraan, met het volgende alternatief:

„De constitutionele vraag of de Tweede Kamer bij eenvoudige motie van orde de daden der uitvoerende magt kan afkeuren, op zich zelve belangrijk, is zulks nog meer omdat van hare beantwoording inderdaad afhangt of wij voortaan zullen hebben:

Een constitutionele monarchie met een grondwet

of

**eene regering van eene parlementaire
meerderheid zonder grondwet.”**

De overneming van dit *stembus-placaat* reken ik niet overtollig voor een nadere toetsing der middelen ter overreding van de kiezers.

8. Een welmeenend vriend vreest dat Rom. XIII bij mij in vergetelheid raakt. Hij verwijst mij naar de onderworpenheid der Christenen onder de romeinsche Keizers.

Voorbeeldig, als der Protestanten onder Lodewijk XIV, wier bede, ook onder het kruis, voor den vervolgzicken geweldenaar opging.

Voorbeeldig als van onze voorvaderen, in het veertigjarig martelaarschap (1517—1568), waardoor de vorming van het Gemenebest voorbereid werd.

Maar wij leven thans niet onder een romeinschen Keizer, niet onder een Lodewijk XIV, niet onder een Karel V, niet onder een Filips.

Door *Oranje* werd Nederland van het juk der dienstbaarheid bevrijd. Het Volk vond tegen elke willekeur bescherming. — Met toepassing op de constitutionele vrijheden, was het *Je Maintiendrai!* ten zegen, voor Engeland niet alleen, maar voor geheel Europa.

Dan eerst zullen wij getrouw zijn aan de traditiën van Natie en nationale dynastie, wanneer wij, met het koninklijk prerogatief en de vrije kritiek in de Tweede Kamer, zoover onze constitutionele bevoegdheid reikt, opkomen voor *de regten ter christelijke pligbetrachting onmisbaar.*

~~~~~

DISTRICT ARNHEM.

De Circulaire der kiezersvereeniging *Eendragt maakt magt*, te ARNHEM, behoort onder die stukken welke men steeds bij de hand moet hebben, ter beoordeeling van de vraag: op wie de verantwoordelijkheid rust der verdeeldheid die, voor het oogenblik althans, de christelijk-historische rigting uit een scheurt.

De aanhef omtrent het gewigt der verkiezing te Arnhem, strookt volkomen met mijn eigen beschouwing:

„Op het district ARNHEM is thans aller oog gevestigd. Geene benoeming van Keuchenins elders, al ware het in twee of drie districten, kan de schande voor ons uitwischen, wanneer de man, die in den laatsten tijd, bijkans alleen, de vlag van Nederland en Oranje, zonder aanzien des persoons, omhoog gehouden heeft, als ware hij ons een vijand geworden (en dat nog wel zonder onderzoek, met ter zijdestelling der regtsvraag) geweerd wierd.”

~~~~~

MET GOD VOOR KONING EN VADERLAND.

~~~~~

EENDRAGT MAAKT MAGT.

„Aan de kiezers, die het welzijn van Koning en Vaderland ter harte gaat, meenen wij het volgende te mogen toeroepen:

De belangrijkste handeling boven alle de andere kiesdistricten in ons Vaderland, is thans aan u, kiezers van Arnhem en omstreken! opgedragen, namelijk: de beslissing of de hoofdleider der tegenwoor-

dige beweging tegen de Regering, de heer Keuchenius, al of niet herkozen zal worden tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

I. Weest bedachtzaam en laat u niet misleiden door schoone woorden en gemoedelijke vertoogen; verdiept u niet in *aanleiding* en *doel* van den strijd, maar vraagt liever wat zal het *gevolg* zijn van die verkiezing?

Het antwoord kan niet anders zijn dan:

- a. Bekrachtiging der oppositie in de Tweede Kamer.
- b. Vervanging van dit ministerie door een ander, en dan, welk een? Laat de ondervinding spreken!
- c. Slooping van de koninklijke magt, in de Grondwet omschreven.
- d. Bestendingig der finantieele verwarring, die op verdubbeling der belastingen kan uitloopen.
- e. Verlies der koloniën, den hartader onzer welvaart.

Bedenkt dit wel, maar doet dan ook eene besliste keuze, en neemt daarop een onherroepelijk besluit.

II. Brengt de christelijke volksbelangen op den voorgrond, maar laat u daartoe door geen eigenmagtig woord of gezag van anderen binden.

Laat uw gezond oordeel, getoetst aan uw geweten en bovenal aan Gods woord, de uitspraak doen, en dan zult gij bemerken, dat de weg ter verkrijging van onmisbare vrijheden voor den Christen en herziening der schoolwet, niet mag loopen over de puinhoopen van ons volksbestaan en Koningshuis, met andere woorden:

dat het middel het doel niet heiligt.

III. Wij willen aan het christelijk karakter van den heer Keuchenius niets te kort doen; de drijfveeren zijner handeling kunnen wij niet beoordeelen; dat kan alléén de Heer, die de harten kent en de nieren proeft, en weet wat op den diepsten grond des harten verscholen ligt.

De geest en letter der Grondwet mogen in onderlingen strijd

bevonden worden bij de beoordeeling der *regtmaligheid* van de motie — het *doel* moge niet heimelijk verscholen liggen onder de min gelukkig gestelde bewoordingen — de premisse moge slechts schijnbaar alle redelijke conclusie missen — de *gevolgen* zijner motie had de heer Keuchenius kunnen en moeten voorzien. De waarschuwingen hebben hem niet ontbroken — vóóraf waren de vóór- en tegenstanders te tellen en te *wegen* — hij kon vóóruit weten dat hij zich daarmede aan het hoofd zoude stellen van eene partij, die hem en de zijnen ten allen tijde, bestreden hebben en bestrijden zullen.

Alzoo:

Hetzij hij dit alles geweten en berekend heeft, hetzij dat hem het doorzicht en de blik daartoe ontbroken heeft — in beide gevallen is, in *dít* oogenblik, voor *ons* district, hij *niet* op zijne plaats, en behoort hij door u *niet* herkozen te worden.

IV. Verkiest gij desniettemin den heer Keuchenius, welnu, zijt dan consequent en vervangt den heer van Lijnden van Sandenburg door enen gelijken vijand van het tegenwoordig ministerie en gelijken vriend van *elke* ondersteuning, van welke zijde die ook komen mag, *mits het doel slechts bereikt worde.*

Kiest *niet* beiden te gelijk, —

dan stemt gij vóór en tegen *in dezelfde zaak* —

dan roept gij: „hosanna” en „kruist hem” *te gelijk* over de regering uit,

dan stapt gij met het ééne been regts, met het andere links den weg af, en valt tuschenbeide door —

neen,

weet wat gij wilt;

kiest den weg ter regter of ter linker hand,

kiest vóór of tegen Koning en regering,

maar *kiest!*

V. Laat de oproeping van Zijne Majesteit den Koning u allen dringen om ter stemming op te gaan.

Als Oranje sprcekt, kan geen Nederlander zwijgen. Dat huis ging

ons vóór in lijden en strijden, in bidden en werken, bijna drie eeuwen lang, laat dan *nu* ook het oud-Hollandsch hart spreken en ons doen handelen zoo als het Christenen betaamt, die ook als zoodanig hunne staatspligten kennen en waarden, en laat dit dan geschieden onder biddend opzien tot den Heer der heeren en den Koning der koningen, in wiens hand de volkeren der gansche aarde zijn als een druppel in den emmer, als een stofje op de weegschaal, en die evenwel op ons, nietig volk, steeds een oog van genade en barmhartigheid geslagen hield, ook *dan*, wanneer door eigen dwaasheid en ongerechtigheid zijne bezoeken op ons werden afgezonden.

Komt dan op, kiezers, en kiest —

mannen die u voorgaan in den strijd tegen eigenbelang, heerschzucht, geldgierigheid en roekeloosheid, met al den ernst en kracht die Christenen betaamt; —

mannen, die zich niet door schijn laten verblinden, maar, gedekt door opregtheid en waarheid, onafhankelijkheid en onbaatzuchtigheid, de maskers durven afrukken aan hen, die onder schijn van volksliefde en vrijheidszin, als *vrije arbeiders* zich zelven verrijken, en al spoedig de Javanen van land, goed en vrijheid zouden berooven en ons Nederlanders onder den druk der belastingen zouden doen verzinken,

mannen, die de vaan der ware vrijheid, op den Bijbel gegrond, omhoog durven houden en daarmee moedig strijden voor Oranje en Vaderland!

Arnhem, 26 October 1866.

E. VAN LIJNDEN.

P. S. Ter voorkoming van versnippering van stemmen zij u dringend aanbevelen de aanwijzing der anti-revolutionaire kiesverenigingen in ons district te volgen en alzoo te kiezen:

1. Mr. C. Th. Baron VAN LIJNDEN VAN SANDENBURG te Utrecht, u reeds door zijne antecedenten bekend.

2. Jhr. Mr. J. W. VAN LOON, te Amsterdam, een man, begaafd en toegerust met de talenten vereischt voor die betrekking, en wat meer zegt, die den Heer dient, niet *ten koste*, maar *ten behoeve* van Koning en Vaderland.”

Dit uit velerlei oogpunt merkwaardig opstel, dat den regten volkstoorn aanslaat, zal misschien eerst, bij kalmer atmosfeer, met juistheid van oordeelvelling, ter toetse kunnen worden gebragt.

Voorloopig dit slechts.

a. In de toepassing kunnen we ons vergissen; maar al het uitnemende dat hier door van Lijnden, uit het oogpunt van *Christen- en Oranje-vriend*, gezegd wordt, zal, naar ik mij vlei, nadat deze strijd voorbij is, niet als een veldgeschrei tegen ons worden beschouwd.

b. De Circulaire zou ik begrijpen, op 29 September, niet op 26 October. Niet na de lezing van den brief van Keuchenius *aan een kiezer uit Arnhem*.

c. Men heeft mij hard gevallen, omdat ik op 19 October schreef: „kies van Lynden van Sandenburg, mits hij zijn aanklagt tegen Keuchenius intrekke en anders niet.”

Op 29 September schreef ik:

„Voor de eer van ons Land en voor de christelijk-historische rigting, wensch ik dat (wordt de Kamer ontbonden) het district *Arnhem*, door de herkiezing *van beide vertegenwoordigers*, een juist begrip toone van den gegeven toestand.”

De heer A. van der Linde heeft mij dit in rekening gebragt, als een ongerijmdheid.¹

¹ Blz. 81.

O ja, indien niet tusschen de regels leesbaar was geweest wat aan ieder in het oog viel en wat ik weldra, en telkens met toenemenden aandrang, gezegd heb.

Eindelijk moest er wel het laatste woord uit: *en anders niet*. — Keuchenius *of* van Lijnden, daar Keuchenius *en* van Lijnden onmogelijk werd.

Wie in dit *en anders niet* te veel felheid vermoedt, verwijs ik naar N^o. iv der Circulaire.

Niet de *felheid*, maar de *logica* spreekt.

De heer E. van Lijnden geeft te kennen dat men dezert zijds in de keus der middelen niet naauwgezet geweest is; dat *het doel de middelen niet heiligt*.

In afwachting van het bewijs dezer aanklagt, vraag ik: is het, om het *doel* der verwijdering van Keuchenius te bereiken, een deugdlijk *middel* geweest „de regtsquestie, die door regtsgeleerden en dagbladen wordt *uitgesponnen*,“ ter zijde te stellen? ¹

De regtsquestie, waarop aan de kiezers van regeringswege eene *duidelijke verklaring* gevraagd is;

De zeer eenvoudige regtsquestie;

De regtsquestie, wier beantwoording, al zou men de motie laakbaar hebben gekeurd, de vrijpraak van Keuchenius omtrent *revolutionaire bestrijding van het Huis van Oranje* zou geweest zijn.

¹ Blz. 32.

VARIA.

---

* * * Aan kiezers uit het district *Utrecht* heb ik op 27 October (met de candidatuur aldaar geheel onbekend) onder verwijzing naar onze vrienden geschreven: „Voor Keuchenius te stemmen, indien men u niemand opgeeft, is altijd, als *getuigenis* voor onzen zoo zeer miskenden strijdgenoot, lofwaardig. — De houding van onze geestverwanten, die, uit een noodlottig misverstand, uit verregaande onbekendheid met het *abc* van ons staatsregt, en uit een gedweeheid en zoetsappigheid waardoor land en kerk verloren gaan, Keuchenius, namens *Oranje* bestrijden, is een der beklagenswaardigste verschijnselen die ik in ons zinkend vaderland beleefd heb . . .”

---

* * * Aan den heer Knuttel (zie blz. 102) heb ik geantwoord:
„Met een enkel woord althans, te midden van velerlei drukte en diepgevoelde smart, moet ik u danken voor de opbeuring die mij uw brief gaf.

„Jammerlijker houding als die van onze op het dwaalspoor geraakte vrienden is, dunkt mij, ondenkbaar. Was de circulaire op het laatst van *September* geschreven, ik zou het begrijpen; maar op 25 *October*, nadat er tijd geweest is van rijp beraad, dat is alleen te verklaren uit de verblinding der hartstogtelijkheid. De heer E. van Lijnden zal zelf naderhand, en spoedig welligt, inzien dat het verwijt, aan den *aard der middelen* ontleend, op zijn eigen circulaire toepasselijk zou kunnen worden gemaakt.

„De verkiezingsdagen schijnen inderdaad de *saturnalia* te zijn van het constitutionele gouvernement; althans wanneer de invloed der geroepen leidslieden op verregaande wijze misbruikt wordt . . .”

---

* * * Onder de schimpscheuten, in het *Dagblad van 's Gravenhage*, tegen mij gerigt, zijn welligt de ergste die van *coalitie met de liberalen* en van *wraakoefening jegens den graaf v. Zuylen*, als voor mij zeer behartigenswaard, overgenomen (29 October) uit de *Arnhemse Courant*.

Wat betreft het eerste verwijt, is mijne *coalitie* van zonderlingen aard. Van de 39 voorstemmers heb ik, voor zoo ver mijne kracht reikt, 38 ter zijde gesteld. Voorts was de raadgeving aan de kiezers-vereeningen tweederlei. Geef, door eigen verklaring, omtrent het regt der Kamer, een duidelijk antwoord op de door het Ministerie gedane vraag, en leg aldus een zedelijken band, in den dikwerf aangeduiden zin, voor elke candidatuur. Voorts zij en blijve ons *shibboleth*, gelijk het jaren achtereen was: „de vrijheden ter christelijke pligt-betrachting onmisbaar; eerlijke naleving en degelijke herziening van de schoolwet.”¹

Wat aangaat de verdenking dat ik, uit teleurstelling en wraak-zucht, het praerogatief der Kroon aan de liberalen prijs geef, de waarschijnlijkheid van dergelijk laaghartigen drijfveer laat ik (onder verwijzing naar den inhoud dezer *Studien* sedert de opkomst van het Kabinet) ter beoordeeling van ieder die, even als graaf van Zuylen zelf, door eenigzins vertrouwelijken omgang, met mijn karakter bekend is.

---

* * * De heer Wolbers, die op elk gebied, als Christen, de vrijheid voorstaat, laat zich in zijne brochure: *Hoe te handelen bij het kiezen der leden voor de Tweede Kamer?* dus uit: „Ik acht het

cene dwaasheid, zoo het ter goeder trouw, en misdadig zoo het ter bevordering van bijoogmerken geschiedt, om voor te stellen als of door de motie-Keuchenius *Oranje* in gevaar is.”

---

* * „De conservatieven worden straks verslagen door de radicalen, en dan zullen in den Staat tegen elkander overstaan: *radicalen* en *antirevolutionairen*, gelijk in de Kerk *modernen* en *orthodoxen*.” Zoo schrijft Esser in *de Heraut* van 26 October, om de verkiezing van Keuchenius dringend aan te raden, die in hetzelfde nummer Schwartz dringend afraadt. — Aldus was en bleef dezer dagen in de *Heraut* de invloed van onzen vriend Esser een onwaardeerbaar tegenwigt aan den invloed van onzen vriend Schwartz.

Het ideaal dus levert ons *de Heraut* van een niet-homogeen Kabinet, van een in zich zelf verdeeld Rijk, van een *voor* en *tegen* te gelijk! O ja, en vergelijkenderwijs is dit meer dan zonderling schouwspel nog een voorregt.

---

* * Ook onze jammerlijke verwarring zal nut hebben, wanneer men, dien ten gevolge, met den aard der politieke rigtingen beter bekend wordt.

In zoo ver bijv. is het groote winst dat ook Mr. J. M. de Kempenaer het *Dagblad van 's Gravenhage* van 29 October met eene toespraak aan de kiezers (als met eene krachtige *réserve*, die men, in het beslissend uur, op den vijand loslaat), verrijkt heeft.

Gaarne kom ik er nader op terug. Ook in de Tweede Kamer hebben wij tegenover elkander gestaan. Altijd heb ik dezen wederpartijder gewaardeerd, als een der bekwaamste mannen, die de ontwikkeling hunner eigen *vrijzinnige* beginselen met *reactionnaire* kunstvaardigheid gaarne, zoodra zij aan het bewind kwamen, zouden hebben gestuit.

---

* ** LIBERALISME EN LAODICEÏSME. — „Verzwijgen mag ik het niet. Over de gewigtige vraag omtrent vrijheid van onderwijs, in verband met scheiding van Kerk en Staat; omtrent wijziging der schoolwet, omtrent de noodzakelijkheid eener voorafgaande herziening van art. 194 der Grondwet, omtrent eene omgekeerde verhouding van bijzonder en openbaar onderwijs (onmisbaar in een godsdienstloozen Staat), omtrent dit staatsregtelijk probleem (in 1862 reeds, en meer bepaaldelijk in September ll. door mij, zoover mijn geringe kracht reikt, aan de orde gesteld), hierover juist is het als of, sedert dien tijd, niemand bijna, ook onder mijne vrienden, zich bekommert.

Wachten zij welligt geduldig af dat anderen het initiatief nemen eener ernstige bespreking? houden zij dit hulpbetoon voor waarschijnlijk, wanneer eigen stilzwijgen het bewijs levert, of althans het vermoeden wettigt, dat streven naar vrijheid der christelijke volksopvoeding, zelfs voor Christenen, der moeite niet waard is? Het is als of naauwelijks iemand bevroedt dat, zoo er geen verandering komt in het aangenomen systeem, het Volk aldus, in den regel, aan de staatschool overgeleverd wordt; als of naauwelijks iemand begrijpt wat in het oog valt, dat vooral onze werkeloosheid, onze *stiltzillerij-sleur* de zegepraal bewerkt heeft en nu ook bestendigt onzer wederpartij.

Wij, wier voorbeeld en invloed, wier trouw aan de christelijk-historische rigting, ter bezieling van den constitutionelen Staat, *ter overwinning van de vrijzinnigheid* DOOR DE VRIJHEID, had kunnen en had moeten strekken, wat deden en wat doen wij? Niets. We cijferen ons weg; we maken ons kleiner; we zijn, omdat ons streven geen hooger ideaal kent, een *coterie* in de Kerk, meeloopers of *parias* in den Staat. Wij klagen allereerst en heftig over Thorbecke, en dan over de Tweede Kamer, en dan over de vrijzinnigen, en dan over de Roomschen, en dan over wat niet al, en wij vergeten te klagen over ons zelf, over eigen lijdelijkheid, laauwheid, lafheid.” (Julij 1865.)

30 October 1866.

Bij DE GEBROEDERS VAN CLEEF is verschenen:

Mr. GROEN VAN PRINSTERER, Studiën en Schetsen ter
Schoolwetherzienting . . . . . f 1.50

Van denzelfden vroeger:

Over het Ontwerp van wet op het Lager onderwijs . . . f 2.10

Vijf vertoogen (April—Junij 1857), in verband met de toen
aanstaande discussie. — Bijdrage ter aanwijzing hoe, vooral ook,
ten gevolge der individualistische dwaalbegrippen omtrent
Kerk en Staat, in 1857 het doordrijven gelukt is van dezelfde
wet waartegen in 1856 het Kabinet gevormd werd.

Het Lager onderwijs en art. 194 der Grondwet. Parlementair
advies van 28 September 1864 . . . . . f 0.10

AAN DE KIEZERS.

I—X. *Verkiezingen van 1864.*

XI—XX. *De naderende veldtogt.*

Elk nummer afzonderlijk verkrijgbaar. Nog enkele stellen compleet.